

NINA • NIKU

FAKTA

Stiftelsen for naturforskning og kulturminneforskning er et nasjonalt og internasjonalt kompetansesenter innen miljøvernforskning. Stiftelsen har ca. 225 ansatte (1998) og omfatter NINA - Norsk institutt for Naturforskning og NIKU - Norsk institutt for kulturminneforskning. FAKTA-ark gir populariserte sammendrag av publikasjoner fra stiftelsen.

Nr. 16 — 1998

Fuglefrisen i Olavsklosteret i Oslo

Kalkmaleriet Fuglefrisen i Olavsklosteret i Oslo er et etterreformatorisk arbeid og ikke fra Middealderen, som tidligere antatt.

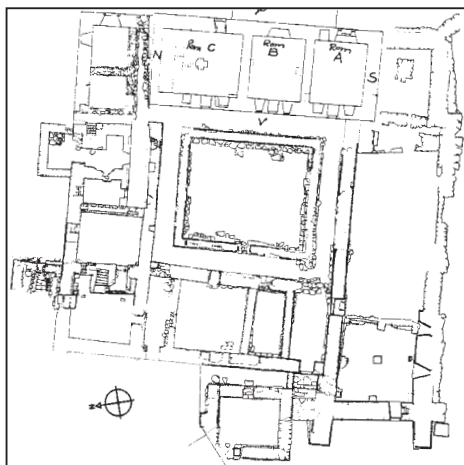
De indikeres av funn som er gjort under konserveringsarbeidene i Olavsklosterets bevarte østfløy, som nå er kjellerrom i bispegårdens vestfløy. Det er planlagt at klosterets østfløy skal inngå i det fremtidige anlegget for middelalderbyen Oslo.

De bevarte restene av Fuglefrisen har hittil vært betraktet som et enestående bevart eksempel på kalkmaleri i norske klosteranlegg.

Tre middelalderrom

Våre klosteranlegg fra middelalderen er gjennomgående bevart som ruiner. Interessen som knytter seg til Olavsklosterets østfløy skyldes i hovedsak de tre sammenhengende middelalderrommene som er bevart med hvelv.

Det søndre og midtre rommet har bevarte tønnehvelv, mens det nordre har bevart krysshvelv med midtsøyle. Fuglefrisen befinner seg i det midtre rommet, som har innvendige gulvmål på 7,4 x 6,3 meter. De tre rommene har en broket sammensetning på bakgrunn av sin lange bygningshistorie, og funn under konserveringsarbeidene har bidratt til å kaste lys over hittil ukjente deler av denne bygningshistorien.

Rester av Fuglefrisen på sørveggen i det midterste hvelvrommet i Olavsklosteret etter konservering og avdekking. Frisen ble malt i forbindelse med oppussing av rommet under biskop Franz Berg midt på 1500-tallet. Frisen var malt på pusset muroverflate og løp hele rommet rundt.

Foto: BIRGER R. LINDSTAD

Fugler og sirkler

Det er i dag bare bevart fragmenter av den kalkmalte frisen, for en stor del på nedre deler av tønnehvelvet på nord- og sørveggen østlige deler. Hovedmotivet er én rekke alternerende fugler og sirkler. Nedenfor avsluttes frisen med tre mønsterborder. Forskjellige fuglearter er naturalistisk fremstilt i profil. Fuglene sitter på grener med blader som gror ut fra sirklenes underkant. Motivene er utført med sikker kunstnerisk hånd.

De foreløpige undersøkelser viser en struktur med fire lag, regnet nedenfra og opp: pussgrunn - slammingslag - kalkhvittingslag - dekor. Trolig er det vesentlig brukt jordfarger og trekullsort til dekoren. De innrissede sirklene er utført med passer

Til venstre: Olavsklosterets søndre del med de tre middelalderrommene som har bevarte hvelv. (Oppmåling ved A.T. Hommedal, 1984).

på fuktig slammingslag, mens det meste av den malte dekoren er utført på tørr bunn (seccoteknikk).

Forskjellige spor gjør at frisen kan dateres til biskop Franz Bergs tid, på midten av 1500-tallet. Det nye dateringsgrunnlaget for Fuglefrisen baserer seg i hovedsak på at det er dokumentert bruk av *krum* takstein i reparasjon av murverket under pusslaget for den malte frisen. Denne typen takstein ble ikke benyttet i middelalderen, men er vanlig etter reformasjonen.

Ingen totalkonservering

Avdekkings- og konserveringsarbeidene resulterte i fremkalling av en halv fugl på høyre del av nordveggen, og mulige rester av en sirkel. På sørveggen fremkom en hel ny fugl og to halve.

Konserveringen som er utført er bevisst begrenset til punkt- og kantsikring av løst-sittende pusslag. En totalkonservering av et kalkmaleri kan lett føre til belastninger, selv om man som i dette tilfellet hovedsakelig har benyttet de samme materialene som kalkmaleriet er bygget opp av.

Østfløyen gjennom tidene

Dominikanerklosteret i Oslo ble grunnlagt i 1239. Det var et sluttet firkantanlegg i naturstein rundt en klostertehage med korsganger bygget inntil en eldre St. Olavskirke mot sør. I dag ligger anlegget i ruiner, bortsett fra de tre rommene som utgjør østfløyen. Etter reformasjonen ble biskopens private bolig bygget i tilknytning til rommene.

De tre rommene er bygget av brudd-

Vestveggen i det midtre rommet i Olavs-klosteret etter konserveringen, med bygningshistoriske rester:

Byggfase I (ca. 1240):

Vindus- og døråpning med hugde kvadersteiner, over disse: rester av store steinblokker med utpinnert småstein i fugene. Rommet har trolig hatt bjelketak på den tiden.

Byggfase II (1300-tallet):

Bygging av tønnehvelvet i murstein. 1500-tallet:

Rester av malt flettverksbord på spissbuene. Dette er utført på tynn slanning bestående av kalk. Dessverre er kalkslammingslaget med hvitingslag hugget vekk over og under den malte bordene. Dette indikerer at de hugde steinene omkring åpningen var kalkslammet på midten av 1500-tallet.

Foto: BIRGER R. LINDSTAD

stein og har separate innganger fra korsgangen i uthugd kalkstein. Rommene hadde trolig bjelketak. Mest sannsynlig ble de bygget om med mursteinshvelv på 1300-tallet.

Bispeboligen ferdig i 1623

Østfløyen stod trolig forlatt og forfalt i tiden fra innføringen av reformasjonen og til biskop Franz Berg tok den i bruk.

Først i 1623 er bispeboligen ferdig påbygget i to fulle etasjer. Sent på 1600-tallet tas trolig rommene i bruk som matkjeller. Tidlig på 1700-tallet føres kjellernedgangen fra bakgården opp til venstre for østvinduet i det midtre rommet. Vindusåpningen mures delvis igjen, og et lite kjellervindu plasseres til høyre i vindussmyget med en oppmurt høyere sålbenk under vinduet (bildet øverst til høyre). Det blir tatt lite hensyn til rommets utsmykning. Fuglefrisen i vindussmyget på østveggen forblir urørt inntil vinduet mures igjen, trolig først på 1700-tallet.

Vindusbue tapt

Den øvre 1300-talls vindusbuen er gått tapt på grunn av vindeltrappen som ble ført ned fra etasjen over på 1800-tallet.

I 1911 blir søndre og midtre rom satt i stand av arkitekt H. Jürgensen. Han fremkaller deler av Fuglefrisen og pussbehandler rommene med sement før de kalkhvittes. På 1950-tallet hugges praktisk talt alt pussarbeidet ned av arkitekt Gerhard Fischer for å gi tilgang til bygningshistoriske undersøkelser.

Kapell for biskopen

Fra 1950 og frem til 1989 ble det utført småreparasjoner i midtre og nordre rom. Sist på 60-tallet ble fragment av et kalkmaleri konserverert i det søndre rommet, som ble satt i stand som kapell for biskopen. I de senere årene har midtre og nordre rom vært lager.

Årlig kontroll av dekoren

Det er viktig at dekorens tilstand kontrolleres årlig. Selv ikke når konserveringen er avsluttet, skal man ta det for gitt at Fuglefrisen er garantert bevaring for en lengre periode.

Det anbefales å registrere og kontrollere klimaet i rommene. De er nå mer isolert enn tidligere, og den relative luftfuktigheten har også innvirkning på kalken.

Man bør være oppmerksom på risikoen for slitasje som følge av den store publi-

kumsinteressen, særlig på gulvet i rommet mot nord. Deler av dette gulvet er trolig fra middelalderen.

Hvis deler av gulvet ligger på sin opprinnelige plass, er det meget viktig å sikre det mot slitasje.

Gulvets opprinnelse bør undersøkes, slik at sporene ikke slettes for ettertiden. Antallet besøkende som slippes inn om gangen bør begrenses.

Før og etter konserveringen

Østveggen i «Fuglefrise-rommet» før konserveringen. Den gjenmurte kjellerringangen til venstre for vindussmyget dateres til første halvdel av 1700-tallet og ble gjenmurt på 1800-tallet. Åpningen ble erstattet med en vindeltrapp fra etasjen over og ned i vindussmyget. Kjellervinduet ble trolig gjenmurt på samme tid.

Foto: ARVE KJERSHEIM

Samme vegg etter konserveringen, med bygningshistoriske rester. Sålbenken er rekonstruert etter byggfase I (1200-tallet). Nåværende vindussmyg utgjorde opprinnelig midtvinduet i etrefags spissbuevindu i middelalderen. Det ble halvveis revet ned på grunn av byggingen av tønnehvelvet og bygget opp igjen med murstein på 1300-tallet.

Foto: BIRGER R. LINDSTAD

Stoffet er hentet fra

NIKU Fagrapport 007

Lars Hauglid:

«Konserveringsarbeider i Olavs-klosteret i Oslo 1989-1997. En kilde til økt kunnskap om klosterets bygningshistorie».